

OM TRONDHJEMS BYMARK

AV AXEL SOMMERFELT

De opplysninger som her meddeles, er i det vesentlige hentet dels fra kasserer L. Dons: Om Thronhjems Byes Udmark osv., manuskript nr. 400 i Videnskapsselskapets bibliotek, dels fra forordet til forstmester Johs. Schiøtz: Trondhjems Bymark 1872—96, 25-aarsberetning om skovplantingen, trykt i Trondhjems kommuneforhandlinger 1897. —

I hundreder av år, kanskje helt fra Trondhjems grunnleggelse, har Bymarken som bekjent vært byens utmark, hvor borgerne kunde slippe sine hester og kreaturer på beite, og hvor de hentet tømmer og trevirke. Ingen annen by i vårt land har hatt eller har noe lignende, og det ligger da nær å spørre, når og hvor Trondhjem har fått denne herlighet. Derom finnes det ingen opplysninger. Det har tidligere almindelig vært antatt at Bymarken var utmark til gården Nidarnes, som tilhørte staten og av Olav Tryggvesønn blev skjenket til tomt for den by han anla ved Nidelvens munning. Forstmester Johs. Schiøtz er visstnok den første som har uttalt sine tvil om riktigheten herav. Han tok spørsmålet op til drøftelse og kom til det resultat, at den ikke kan ha hørt til gården Nidarnes, men har før byens anlegg vært almenning til Strinda og er av Olav Tryggvesøn blitt skjenket som utmark for borgerne i den nyanlagte by.

Hans grunner for denne antagelse er følgende:

Efter sagaberetningen må man tro at Nidarnes var den eneste gård på halvøen. Den skal ha ligget på østsiden nær elven, og

hele resten av halvøen hen til Ilevollen må ha vært mere enn stor nok utmark for denne ene gård. Alle omliggende gårder på Byåsen, Stavne, Havsten, Kystad, Ferstad og Lian, har nøiet sig med langt mindre strekninger. At Nidarnes ikke skulde hatt nok med halvøen, men også hatt hele Bymarken, er derfor ganske urimelig.

I skattemanntallene, som man har fra slutten av 17. århundre, er der ført særskilt fortegnelse over «Grunde og Tomter i Byen og Ilen» og «Pladse og Grunde i Bymarken». Det ser således ut som om Bymarken var noe for sig selv, i visse henseender adskilt fra den egentlige by. «Og dette, at der ennu i våre dager er en bestemt grense her av ukjent opprinnelse, synes å tyde på at der her har vært en forskjell og en adskillelse av en ganske annen og betydeligere art enn den i rettslig henseende utad omtrent betydningsløse forskjell som der er mellom en gårds innmark og utmark eller mellom forskjellige deler av samme gårds utmarker».

For en kgl. kommisjon som blev nedsatt i 1777 i anledning av en langvarig strid mellom byen og endel av festerne i Bymarken, blev det oplyst at Thorshaug skal ha vært seter under Kystad, Lagmannsseter under Leangen og Lavollen under Lade, som det synes uten feste fra byen og uten avgift til den. Dette peker bestemt på at Bymarken, før byen fikk den, har hørt til Strinda. At noen gård har fått seterrett der efterat byen blev anlagt, er ikke rimelig. —

Det kan vel neppe være tvil om at forstmester Schiøtz har rett; men mindre sikkert tør det være at det er Olav Tryggvesønn som byen har å takke for Bymarken. Man må vel tro at de høie skogdekte åser på halvøen opprinnelig har vært felles utmark for gårdene i de tilstøtende distrikter, Bynes i vest, Strinda i øst og Leinstrand i syd. Senere er marken blitt utskiftet mellom herredene, som hver har fått det nærmeste som sin part. Da så byen blev anlagt innenfor Strinda, hadde dens borgere utvilsomt rett til å benytte almenningen. En gang i tiden — uvisst når — har man så foretatt en utskifting mellom byen og gårdene på Byåsen. De forholdsvis få gårder vest for Nidelven har fått den søndre, mindre del, Byåsens almenning, byen den større, nordre. Gårdene østenfor elven lå lenger borte og hadde vel dessuten stor nok utmark i sin nærmeste nærhet; men enkelte som ikke hadde det,

således Lade og Leangen, har forbeholdt sig sine gamle rettigheter.

Når de eldste plasser blev ryddet, vet man ikke. Enkelte nede ved sjøen, som Klemetsaune og Munkaune, kan vel tenkes å skrivre sig fra middelalderen. Først i det 17. århundre synes man å ha ryddet oppe i marken til fast beboelse. Oplysning om eldre tider kan man derfor ikke vente å finne. Dog har man enkelte, tildels meget gamle optegnelser om Bymarkens grenser. De er trykt i Norges gamle lover, som anhang til Nidaros bylov efter avskrifter fra 16. århundre.

Den eldste av disse optegnelser er et tingsvidne fra 1310, som angir Bymarkens grenser mot Byneset. Den lyder efter professor Gustav Storms oversettelse således (parentesene inneholder Schiøtz' opplysninger):

I Gud Faders navn, amen! være det alle mann kunngjort, at i den verdige herre kong Håkon Magnussønns ellefte regjeringsår, da Ottar Thøstans (Thorsteins) sønn hadde lagsogn (o: var lagmann), sa kyndige menn ham at disse var merkeskjell mellom Nesbyggerne og bymennene:

Det begynner fra åen utenfor Folafor, der den flyter ut i sjøen. Fra den åen og op i Gallungsås (visstnok det nuværende Høgås). Derfra og til Orrastein (uvisst hvor). Derfra og i Sundhællen (nuværende Svahyllen ved landeveien i grensestrøket). Derfra og frem til høieste Hamarsbergene til furuen (hamrene i vestre styrting av Gråkallen). Derfra og i skaret ovenfor Djupedals-eiendommene (antagelig vestenfor Vintervatnet). Derfra og i Urdanå, som faller (eller: hvor den faller) i Skjelbreivatnet.

Den grense som her er angitt, stemmer i det vesentlige med den som gjaldt til 1868. Dog ser det ut til at den i den søndre del har gått litt lenger vest enn nu, at den således har fulgt åen som faller i Skjelbreia, og ikke som nu gått over Rødodden.

I samme og andre avskrifter av Nidaros bylov finnes flere varianter av en annen gammel grenseangivelse. Til grunn for disse har åpenbart ligget en original, som efter forskjellige sproglige uttrykk å dømme også har vært meget gammel.

Den av avskriftene som synes å være eldst, har et par meningsløse ord som har ledet til store misforståelser. Ved en konjunktur

av professor Gust. Storm er det blitt mening i det hele. Denne optegnelse lyder i hans oversettelse således:

«Om takmark mellem Nidaros og grensen mellem bønder og bymenn.

Sådan er grensen mellem almennings- og bonde-eiendommer: Den begynder nede fra Folafoten og går snorrett op i Borgaar åsen, som furuen står i. Derfra i Gallungs ås på den østlige side, derfra i rett linje ut over myrene og til det tjern, som heter Rør-tjern, men som noen kaller Koldtjern.

Men Onsøiens og Bys grense går imot sønnen fra sjøen nedefra der som Iduklett heter. Derfra og op i Gråstein, som ligger i halsen mellem Flak og Klevstad. Derfra og op i Bjørnskaret. Derfra og til merket ved Flakmarken». —

Denne optegnelse omhandler grensen mellom eiendommer på Byneset, og Schiøtz mener å kunne påvise beliggenheten av de fleste navn, dog ikke av Iduklett.

Det er særlig navnet Onsøien som har vært uleselig for avskriveren. Dette og en misforståelse ved navnet By har bragt ham på den tanke at det her gjaldt grensen mot Bymarken, og han har derfor forsynet optegnelsen med overskrift overensstemmende dermed. Dette går igjen i andre avskrifter. Men den yngste av disse nøier sig ikke med å gjengi ordlyden i de eldre. Avskriveren har den tro at hele annet avsnitt dreiet sig om Bymarkens sydgrense. Han springer over de uforståelige ord og tilføier i steden: «By-marcken sundenn for Byenn skillies medt thenn Aae som sunder (o: sønnenfra) løpper nedt i siønn, nedt wedt Idukleit, som saa neffnis». Han henlegger således Iduklett til et punkt ved Nid-elven.

Det er åpenbart denne siste tekst som har ligget til grunn for sorenskriver Paus's oversettelse av Norges gamle lover (1752), og hvis det, som Schiøtz sier, ved midten av 18. århundre har eksistert en gammel tradisjon om at byen strakte sig helt til bekken ved Cecilienborg, så blev det nu ikke mindre sikkert, og man mente at Iduklett var den klett eller klint, som ligger på den sydøstre side av bekken ved Cecilienborg, hvor den munner ut i en bak- evje (gammelnorsk *ida*, trøndersk *udu*). Både Nedre Stavne og endel av Øvre Stavne skulde således ligge i Bymarken.

Byens borgere slapp derfor sine kreaturer på beite i utmarken til disse gårder. Eier av Nedre Stavne var i midten av 18. århundre stiftsprost og sogneprest til Domkirken Mag. Jacob Thode. Han protesterte og fredlyste sin gård; men brannmennene slapp like fullt hestene sine der. Thode leiet så matroser og soldater til å passe på, og det kom til slagsmål, «i hvilke dog Kjørerne tilsidst, skjønt underlegne i Antal, jog og slog saavel Sø- som Landmagten fra sig».

I 1772 lot eierne av Havsten og Øvre og Nedre Stavne sorenskriveren i Strinda foreta en delingsforretning av deres felles marker, deriblandt strekningen mellom Nedre Stavne og Arildsløkken, og det kom da til prosess mellom byen og fru Catharina Meincke, sal. agent Lysholms, som eier av Havsten, fru Karen Margrethe Luytkis, sal. ober-auditør Knud Thodes på Øvre Stavne, og madame Hermichen Wessel Brown, sal. stiftsprost Mag. Jacob Thodes på Nedre Stavne.

I anledning av prosessen blev der optatt et kart over den søndre del av Bymarken av den bekjente Johan Daniel Berlin. På dette er avsatt de av de stridende parter påståtte grenser. Fra et felles punkt ved Bukvollen går grensen efter fruenes påstand i en ikke ben linje nordøst til grensen mellom Arildsløkken og Nedre Stavne, efter byens påstand i en rett linje langt mere sydlig til det formodede Iduklett ved Nedre Stavne.

Byfogden i Trondhjem Peder Bredahl Møinichen og sorenskriveren i Strinda Jens Christian Heide fikk saken til avgjørelse.

Byens sakfører kancelliråd Nissen henholdt sig til Paus's oversettelse av byloven og førte vidner for at Iduklett var å søke i bek- kens utløp i elven ved Cecilienborg. Han fremførte et vidne som forklarte at han som 12 års gutt, altså for 46 til 47 år siden (1727), hadde vært med på en markegang, ved hvilken grensen var dratt således som byens påstand nu lød, nemlig fra dette punkt og i like linje til en merkesten ved Bukvollen, om hvilken det var enighet.

Men Thodes sakfører Evensen fremla endel gamle dokumenter, nemlig:

1) Avskrift av en gammel pergamentbok, hvorefter Stavne fra 1250 hadde hørt til Serlonis præbende. (Dette var en stiftelse til

felles bordhold for kannikene ved Domkirken, skjenket av Sørle, som var erkebiskop i Nidaros 1252—54). Stavne kunde således ikke ha hørt til Bymarken.

2) Dokument, utstedt 1550 av biskop, lagmann og rådmann i Bergen, inneholdende en gjentakelse av Christoffer Huitfeldts gavebrev til mester Henrik, kannik, på såmeget av den ødemark liggende hos Stafned på Strinda, som han kunde vinne å oprydde og inngjerde. (Christoffer Huitfeldt blev i 1737 sendt sammen med Truid Ulfstand op til Trondhjem for å legge det nordenfjelske under kong Christian III. Efter erkebiskop Olaf Engelbrechtsønns flukt og Steinvikholms inntagelse var han lensherre over det nordenfjelske, inntil han i 1542 blev overflyttet til Bergen. Kanniken Mag. Henrik Nilssønn var uekte sønn av Nils Henrikssønn Gyldenløve på Østråt. Han var senere en ivrig motstander av foreningen med Danmark).

3) En kgl. bevilling av 1573, hvorved gaven blev fornyet for mester Henriks arvinger.

4) En av lensherre her i lenet Ludvig Munk i nærvær av 6 lensmenn og 6 andre lagrettemenn i året 1594 avholdt åstedsforretning, ved hvilken skjønnes og dømtes at Nedre Stavne var ryddet av Øvre Stavnes mark og ikke av kongens almenning eller av ødemark, hvilken dom dog ifølge byens sakførers påstand senere skulde være underkjent.

5) En av sorenskriver Gamb og 12 lagrettemenn den 7. august 1651 holdt lignende forretning, hvorved begge Stavnegårdene skjønnes å ha felles bomark.

Kommisjonen avsa dom 28. juni 1774, hvorefter de tre fruer blev frifunnet for magistratens sakgivelse. Denne dom blev stadfestet av oberhofretten 1776 og høiesterett 1778. —

Dermed blev det avgjort at de nevnte eiendommer ligger utenfor Bymarken, og grensen mellom dem og byen er klar. Men ennå er ikke alle tvistemål løst. Ved en opgangsforretning i 1850 blev fastslått som videre grense en rett linje fra den nevnte merkesten ved Bukvollen til Hvitsanden ved Skjelbreia. Men de som møtte for Byåsen vilde ikke godkjenne denne linje, men holdt sig til en nordligere efter et av kaptein Smith i 1814 optatt kart. Ved den av byen påståtte grense blir flere av gårdene på Byåsen, Ferstad,

Lian og Solem, overskåret, således at noen mål av hver av disse eiendommer ligger på byens grunn. Saken er ennå omtvistet.

Om grensen mellom Bymarken og Bynes almenning har det også vært strid. Ved en opgangsforretning i 1818, hvor det blev levert en mangelfull beskrivelse, blev grenselinjen ved Gråkallen trukket østenfor høiden, idet man la Paus's uriktige oversettelse til grunn. 1856—60 blev Bymarken kartlagt av kaptein Holm. Han hadde alltid hørt, sier han i den beskrivelse han leverte til kartet, at Gråkallen lå innenfor Bymarken, og da en gammel kårmann på Lagmannsseter, som hadde vært tilstede ved forretningen i 1818, forklarte ham at grensen gikk over den østre av to avsatser i Gråkallens styrtinger mot vest, avsatte han grensen overensstemmende dermed. Men herimot blev der reist protest fra Byneset. Så blev det i 1868 foretatt en ny opgang, og man blev enig om å legge linjen over Gråkallens høieste topp eller den trigonometriske varde der. Denne torandring blev så vedtatt av begge parter.